

Finnugor nyelv versus török–mongol népzene

Kulcsszavak: Magyar őstörténet, népzene, összehasonlító kutatás, etnomuzikológia, siratók, törökségi népek, finnugor népek, Bartók Béla.

Key-words: Hungarian prehistory, folk-music, comparative research, ethnomusicology, lament, Turkic peoples, Finno-Ugric peoples, Béla Bartók.

Tudjuk, hogy a nyelv és a zene más-más szabályoknak engedelmeskednek, és kapcsolatrendszerük is eltérnek. Jó példa erre a magyarság. Szinte mindenki egyetért, hogy nyelvünk a finnugor nyelvcsaládba tartozik, miközben a magyarság régi kultúrájának sok eleme, ezen belül a népzene fontos honfoglalás előtti rétegei nem finnugor, hanem törökös jellegűek.

Ha nem számítjuk az egyszerű formák miatt nehezen azonosítható és sok népnél előforduló szórványos magyar–finnugor dallampárhuzamokat, akkor két nagyobb, honfoglalás előtti zenei réteg esetén jött komolyabban szóba a magyar–finnugor zenei rokonság.¹

Az egyik réteget a magyar népzenére jellemző *ereszkedő négysoros kvintváltó pentaton* dallamok alkotják. Yrjö Wichmann finn néprajzkutató felesége 1906-ban hegyi cseremis dalokat gyűjtött, és küldött Bartók Bélának. A dallamoknak a magyar kvintváltó dallamokhoz való hasonlósága kétségtelen, noha második felük nem lefelé ugrik egy kvinttel, hanem felfelé egy kvarttal.² Bartók Béla be is emelte őket *A magyar népdal* című könyvének Appendixébe.³ (1. példa)

1 A magyar zenei stílusok, rétegek átfogó történeti-zenei áttekintése több elemzés eredményeként is előttünk áll. Ráadásul ezeket a vizsgálatokat olyan jelentős zenészek és tudósok kezdték, mint Bartók Béla, Kodály Zoltán, majd a kutatás folytatódott Vargyas Lajos, Dobszay László, Szendrei Janka és mások közreműködésével.

2 Vikár László tapasztalatai szerint a területen a felfelé és lefelé való kvintváltás, illetve a dallam csupán egyik felének megszólaltatása egymással egyenértékűnek számít. Ezen jelenség a többi „kvintváltós” területen (pl. magyarok, mongolok) nem tapasztalható.

3 Bartók Béla, *A magyar népdal*. In *B.Ö.I.*, 101–250. Budapest, 1924, 121.

1. példa: Bartók Béla *A magyar népdal* könyve Appendixének első példája: egy felső kvartváltó cseremisiz dal.

Tempo giusto Muz. F. 621c)

I.

Kodály Zoltán korán észrevette, hogy ilyen dallamok nemcsak a finnugor cseremiszeknél fordulnak elő, hanem a török nyelvű csuvasoknál is.⁴ Részletesen elemezte a tonális és a modális kvintváltás jelenségét, és noha példái zömmel a Volga-vidékről származtak, nem szűkítette le a párhuzamok lehetőségét erre a területre.

Szabolcsi Bence a kvintváltás jelenségéhez további cseremisiz, csuvas, kalmük, Bajkál-vidéki mongol és kínai dallampárhuzamokat is állított, és a magyar stílust a „rég nagy kultúrákat mindenütt jellemző pentatónia egyik sajátos stílusfajához, a közép-ázsiaihoz” kötötte.⁵ Ő is általánosabb dallampárhuzamokról beszélt, melyek a magyar népzene pentaton rétegei és egy hatalmas, sok népet és kultúrát összekötő terület népzenei között fedezhetők fel.

Vikár László és Bereczki Gábor 1957–1979 közötti kutatásai során pedig kiderült, hogy pentaton kvintváltó dallamok a Volga-Káma-vidéken kizárólag a cseremisiz–csuvas határ két oldalán egy száz kilométeres körben élnek. Vikár kételkedik a magyar és a Volga-vidéki kvintváltás genetikus összefüggésében. Felhívja a figyelmet, hogy a gyűjtések során sokkal gyakoribb volt a felső kvartváltás, mint az alsó. Szerinte a Lach-gyűjteményben szereplő kétsoros cseremisiz dallamok hiteles formák lehetnek, és a magyar „páva” dallamhoz állított cseremisiz dallamnak nemcsak kadenciáit, hanem dallamozgását is eltérőnek találja.⁶ Érvelése szerint a Volga-vidékhez hasonló for-

4 Kodály Zoltán, *A magyar népzene*. Editio Musica, Budapest, 1937 (1. kiadás). A hivatkozások a 7. kiadás szerint, átnézte és bővítette Vargyas Lajos, Budapest, 1976, 17–26.

5 Szabolcsi Bence, *Osztják hősdalok – magyar siratók melódiái*. In: *Ethnographia* XLIV, Budapest, 1933, 71–75.

6 Vikár László, *A volga-kámai finnugorok és törökök dallamai*. MTA ZTI, Budapest, 1993, 167–168.

galmas terület nem egykönnyen őriz meg nagy régiségeket, ráadásul az archaikus kultúrájú keleti cseremiszek nem is ismerik a kvintváltást. Valószínűtlennek tartja azt is, hogy egy stílus évezredekken keresztül olyan virágzó maradhat, mint amilyen ma a cseremis–csuvas határ menti kvintváltás.

Ezzel szemben Vargyas Lajos így ír: „... a magyar és a Volga-vidéki kvintváltó stílus és kvintváltó dallamok azonossága... olyan nagyfokú és olyan tömeges, hogy azt mindenképpen közös eredetűnek kell tartanunk, föltéve, hogy történelmi összefüggés lehetséges a két terület között”.⁷ Vargyas a kvintváltó stílust az ereszkedő dallamstílusból való logikus fejleménynek képzei el, mely az ereszkedő dallammozgásból alakult ki, és az ismétlésre való törekvés állomásainak a legfejlettebb fokát jelenti. Áttekintette a mordvinok, baskírok, kazáni tatárok, votjákok és a miser tatárok népzenejét, és megállapította, hogy e népek népzenei stílusaitól „egészen elüt a Volgától délre eső szűk terület, a cseremis–csuvas határ mentén, ahol mindkét nép körében nagy ívű ötfokú kvintváltó dallamok élnek szinte kizárólag”.⁸ C. Nagy cikkében levő két mongol dallam,⁹ valamint Szabolcsi két példája¹⁰ alapján Vargyas Lajos is konstataulta a mongol kvintszerkezet meglétét.¹¹ Megvizsgálta a nyugati kvintváltást is, és a jellegzetes nyugati „kvintváltó” formákról kimutatta, hogy ezekben a rendszerint alulról felívelő AB³CB formájú dallamokban a legtöbb esetben nem kvintváltás van, hanem csak egyes variánsokban és csak egy-két hangban mutatkozó megfelelés.¹²

Látjuk, a kép összetett, és a kutatóknak egyes kérdésekben eltérő a véleménye. Összességében azonban az érvek mellett szólnak, hogy ezek a dallamok nem finnugor, hanem török–mongol népekhez tartoznak. Míg a pentaton skálán mozgó négy soros ereszkedő szerkezet az északi törökség és a mongolok között igen elterjedt, a finnugor népek zenéjében ez a felépítés igen ritka, és ahol mégis előbukkan, ott török (vagy mongol) hatásnak tulajdonítható.

Bereczki Gábortól tudjuk, hogy a dallamok a (finnugor) cseremiszek között csak ott találhatók meg, ahol a (török) csuvas *nyelvi* hatás is érvényesül.

7 Vargyas Lajos, *A magyar zene őstörténete* I–II. In: *Ethnographia* XCI., Budapest, 1980, I. szám, 1–34, II. szám, 192–236.

8 Vargyas, Lajos, *A magyar zene őstörténete* I–II. In: *Ethnographia* XCI., Budapest, 1980, I. szám, 1–34, II. szám, 13.

9 C. Nagy Béla, *Mongol népdalok*, Énekszó 14. (76). Budapest, 1947, 80–81.

10 Szabolcsi Bence, *Ösztják hős dalok – magyar siratók melódiái*. In: *Ethnographia* XLIV, Budapest, 1933, 71–75.

11 MNT VIII/A:13.

12 Vargyas Lajos, *A magyar zene őstörténete* I–II. In: *Ethnographia* XCI., Budapest, 1980, I. szám, 1–34, II. szám, 192–236.

Mi több, a Volga–Káma-vidéken domináns tatároknak is vannak hasonló dallamaik, bár ezekben nem pentaton kvintváltást, hanem lefelé történő pentaton kvartváltást látunk. A történelem során a sztyeppén és az Arany Horda révén ezen a területen is uralkodó mongoloknak pedig egy szinte azonos dallamstílusát fedeztem fel.¹³

Megállapítható hát, hogy a pentaton kvintváltó dallamokat nem számíthatjuk a finnugor–magyar zenei kapcsolat részének, a szálak sokkal inkább a keleti törökség és a mongolok felé mutatnak.

A másik zenei réteg, ahol a finnugor–magyar zenei rokonság komolyabban felmerült: a *síratók*. A sírató a leglassabban, legnehezebben változó népzenei műfajok közé tartozik, ha tehát itt hasonlóságokat találunk, az akár zenén kívüli következtetések levonását is megengedi.

A legjellegzetesebb kisformájú magyar síratódallam két, egymással párhuzamosan mozgó kis hangterjedelmű sorból áll.¹⁴ A magasabb sor többnyire egy hanggal magasabban végződik, mint az alacsonyabb. A dallamsorok ereszkednek vagy domb alakúak és a soron belül tipikus az egy hangon vagy az egymás melletti hangokon való recitálás, majd az egymás melletti hangokon történő ereszkedés. A 2. példában egy tipikus magyar síratódallamot látunk.

A magyar síratók más népekhez fűződő kapcsolataival sokan foglalkoztak.¹⁵ Közülük többen is felhívják a figyelmet arra, hogy a rendelkezésre álló kevés adat nem elegendő a magyar síratóstílus eredetének és más népekkel való kapcsolatának felderítésére. A legtöbb néptől ugyanis nem állnak rendelkezésre síratómonográfiák, sőt sok esetben síratódallamok sem. Mégis tekintsük át az eredményeket.

13 Sipos János, *Egy most felfedezett belső-mongóliai kvintváltó stílus és magyar vonatkozásai*. In: *Ethnographia* 2001/1–2, Budapest, 1–78.

14 A magyar síratók igen sokfélék, kis formájuk azonban az egész magyar nyelvterületen lényegében megegyezik. Jellemzésükben nem ért egyet minden kutató. A síratóval foglalkozó kiemelkedő szakemberek közül Dobszay a síratót egy „*Fa-mi-Re mag + lereszkedés*”-ből vezeti le, és a pentaton erdélyi síratót párhuzamos fejleményként kezeli. Ezzel szemben Vargyas Lajos a síratót egy *Szo-fa-mi-Re-Do* dúr hexachord-ból eredezteti.

15 Pl. Szabolcsi Bence, *Osztják hősdalok – magyar síratók melódiái*. In: *Ethnographia* XLIV, Budapest, 1933, 71–75 tanulmányában osztják hősdalokat és magyar sírató dallamokat vetett össze; Vargyas Lajos, *A magyarság népzeneje*. 2. javított kiadás, Planétás Kiadó, Budapest, 239–262 oldalain síratón kívüli funkciókban is próbált obi-ugor–magyar összefüggéseket találni. C. Nagy Béla, *Adatok a magyar népdal kialakulásához*. In: *Zenatudományi tanulmányok* VII, 1959, 605–688. tanulmányában a magyarság szomszéd népei és nyugati hasonlóságokat is talált; Dobszay László, *A síratóstílus dallamköre zenetörténetünkben és népzeneinkben*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983, 61–75 pedig a teljes magyar sírató stílust vizsgálta meg.

2. példa: A magyar sirató kisformája a) Sirató „Mámikám, mámikám”, Domokos Pál Péter – Rajeczky Benjamin (1956–1961), Csángó Népzene, Budapest, I/4.

4. F. 208 / B
Dániel Ferencné. 1954.
Egyházaskozár (Lábnik.)

Parlando $\text{♩} = 112$

Má - mi - kám má - mi - kám, kel - jén fél má - mi -

$\text{♩} = 132$ rit. $\text{♩} = 104$

kám. m Ném gon - dol - ja, há - rom ár p - vát

$\text{♩} = 66$ $\text{♩} = 132$ rit.

el - hagyott p má - mi - kám, má - mikám? m Nincsen többet nekünk

$\text{♩} = 104$ $\text{♩} = 72$ $\text{♩} = 80$

é - des-a-nyánk a vi-lá - gon, p ki főzzön nekünk

$\text{♩} = 96$ rit. $\text{♩} = 63$ $\text{♩} = 56$ m

s ki tá - ka - rit - son ne - künk é - des-nyám, é - des-nyám

$\text{♩} = 116$ $\text{♩} = 126$ rit.

Me - re mēnjünk skinek mondjuk: édes - anya, ettől e - merre?

$\text{♩} = 69$ $\text{♩} = 56$ $\text{♩} = 132$

É - desanyám p , kel - jén fél p Jaj, mi - kor ha - za - jött

$\text{♩} = 152$

é - des-a-nyám a bu - csuról p e - lég vót, a - mi - kor

Északkeleti szláv népek (orosz, belorusz) között szórványszerűen találhatók ilyenféle dallamok, ezek azonban nehezebben azonosíthatók, és többnyire kadenciaváltás nélküliek. A magyarsággal szomszédos szlovákoknál pedig igazolhatóan a magyar sirató strófás formának népdalszerű átvételéről van szó. A szerb és macedón zenében is van hasonló dallamréteg, többnyire sztichikus vagy sorpáros formákkal. A bolgár népzene hasonló dallamai is sokszor motivikus, kétsoros formákból állnak, és ugyanez jellemző a finn és észt „párhuzamokra” is. A francia anyagban csak a bolgár motivikus alakzatoknak megfelelő dallamok tűnnek fel, és teljesen hiányzik ez a forma az angolszász, ír, skót, hebridai stb. gyűjteményekben. Német gyűjteményekben vannak ilyen szokásdallamok, és elszórtan előtűnnek hasonló dallamok a szicíliai anyagban is.¹⁶

A román népzeneben nagy mennyiségben találunk ilyen dallamokat, mégpedig régies szöveggel és kötetlen formában. Ez esetben könnyen lehet, hogy nem átvételről van szó, hanem különböző eredetű dallamok egymáshoz csíszolódott formáiról.¹⁷ Teljes stílusalkotó bőségben látjuk őket a spanyol népzeneben, ahol még a magyar siratók nagy formájának jellemzőbb alakjai is bőségesen előfordulnak. Ugyanakkor egyes gregorián dallamok közelebb állnak a magyar siratók gondolkodásmódjához, mint a fenti népzenei dallamcsoportok.¹⁸

Számos dallamkörben megtalálhatók tehát a sirató alapnyelvezetével párhuzamos adatok, méghozzá nem elszigetelt egyedi példákban, hanem egyes esetekben stílusalkotó gazdagságban. Több helyütt (bolgár, spanyol, gregorián) a kisebb és nagyobb formáknak a magyarhoz hasonló szerves egymásmellettségével; másutt csak a magyar kisforma párhuzamaként.¹⁹

Lehet, hogy egy elemi, különböző helyeken egymástól függetlenül kialakult zenei formáról van szó? Ennek azonban ellentmond az, hogy hatalmas térségeken nyoma sincs ennek a zenei formának, ráadásul azok a területek, ahol megtalálhatók, összefüggő sávot alkotnak.

Dobszay László összefoglalása szerint: „Európa déli övezetére kellene e zenei nyelvet lokalizálnunk, egy keleten kissé felkanyarodó, lényegében a mediterrán sávban elhelyezkedő dallamkultúra szétfejlődött utódainak kellene tekintenünk a sirató stílusokat”.²⁰

16 Dobszay, i. m. 76, 78.

17 Dobszay, i. m. 54–55, 57.

18 Dobszay, i. m. 57–58, 74.

19 Dobszay, i. m. 82.

20 Dobszay, i. m. 93.

Mint látni fogjuk, ezt a megállapítást módosítják ázsiai kutatásaim, melyek alapján ilyen dallamok egyes törökségi népeknél is megtalálhatók, mégpedig nem egy esetben sirató műfajban.²¹

Finnugor népzeneben a siratós dallamforma

A vizsgált siratós dallamok a finnugor népek közül csak az obi-ugor *osztják-vogul* népek zenéiben lelhetők fel, bár nem sirató műfajban. Vargyas Lajos 1953-as tanulmányában Väisänen könyvéből²² idéz néhány ilyen dallamot. E példák ugyan beleillenek a fenti idézett népek „siratós” dallamai közé, de sem kisebb, sem nagyobb hasonlóságot nem mutatnak a magyar siratókhoz, mint azok. A 3. példán ezek közül idézek néhányat.

3. példa: Finnugor siratók Vargyas (1953)-ból a) Vargyas №2 (=Väisänen №120), Vargyas №8 (=Väisänen №130), Vargyas №12 (=Väisänen. №52).

V.120

V.130, 131

V.52

Még egyszer kiemelem, hogy a 3. példa dallamaihoz hasonló sorpáros, izometrikus giusto dalok sok népnél megtalálható elemi formák. Ezek nem specifikusan finnugor, illetve magyar zenei alakulatok, a magyar siratóstílus finnugor eredetét bizonyító erejük tehát csekély. A magyar siratóknak ugyanis a dúr-pentachordon egymás mellett haladó párhuzamos sorokon és az

21 Sipos János, *Egy most felfedezett belső-mongóliai kvintoáltó stílus és magyar vonatkozásai*. In: *Ethnographia* 2001/1–2, Budapest, 2001, 1–78.

22 Väisänen, Armas Otto, *Vogulische und Ostjakische Melodien*. MSFOu LXXII, Helsinki, 1937.

egymás melletti kadenciákon kívül meghatározó tulajdonsága a *szabad kötetlen szerkezet* és a *rögtönzés* is. Felmerül a kérdés: van-e finnugor népeknél szabad szerkesztésű és recitatív sirató forma?

Vargyas Lajos *A magyarság népzeneje* kötetében igyekezett olyan párhuzamokat hozni, ahol improvizatív, a kadenciákat rugalmasan váltogató, lehetőleg sirató vagy ahhoz közeli műfajú finnugor és magyar dallamok hasonlósága mutatkozik.²³ Kiemeli, hogy egyedül legközelebbi nyelvrokonainknál, az obi-ugoroknál találunk olyan stílust, mely a siratóban még világosan tapasztalható periódus előtti állapotokat mutatja. Vagyis, ahogy fogalmazza: „szabadon váltakozó kadenciákkal tagolt kötetlen, rögtönzött dallamot, melynek legtöbbször inkább csak kerete – hangterjedelme – és iránya van, más kötöttsége alig.”²⁴

De ilyenek-e Vargyas példái? Vegyünk sorra őket.²⁵

Vargyas №208 dallama alapjában véve két giusto sorból áll, melyekben 2/4-es, 4/4-es és 3/4-es ütemek váltakoznak. A dallam *ti'-so-fa-(b)mi-re-do* hangsora is ismeretlen a magyar siratórepertoárban. (4. példa)

4. példa (Vargyas №208)

A №210 két 5/8-os ütemből épül fel, először az első, majd a második ütem ismétlődik sokszor. Ez teljesen ellentmond a magyar siratók rövid ismétlődő motívumokra nem bontható felépítésének. (5. példa)

5. példa (Vargyas №210)

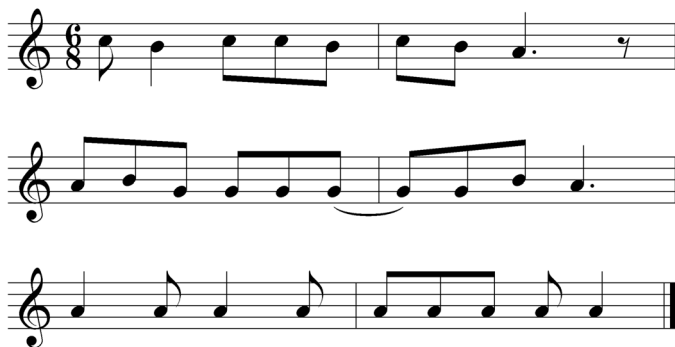
23 Vargyas Lajos, *A magyarság népzeneje*. 2. javított kiadás, Planétás Kiadó, Budapest, 2002, 246.

24 Uo, 245.

25 A példákban a dallammagvakat tüntetem fel, a dallam részletes lejegyzését Väisänen, Armas Otto, *Vogulische und Ostjakische Melodien*. MSFOu LXXII, Helsinki, 1937-ben találjuk meg.

A №211 dallam (a szöveg alapján) egyetlen hosszú sor, mely két rövid zenei sorra és egy hangrepetíciós zárószakaszra osztható fel. A motívumok közül egyeseknek ráadásul forgó karaktere van, és giusto ritmusban szólnak meg. (6. példa)

6. példa (Vargyas №211)

A №212 két rövid sora 7/8-ados és 2/4-edes ütemelőjegyzésekkel kvartkvint távolságban követi egymást. Ez a dallam inkább hasonlít kis ambitusú magyar táncdallamokhoz, mint a siratókhoz. (7. példa)

7. példa (Vargyas №212)

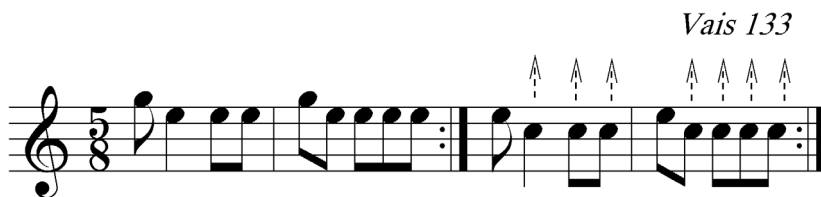
Vaisanan No.65

A №214 a *szo-mi-(↑)do* tritonon mozgó két rövid 5/8-ados motívumból áll. Mindez szintén teljességgel idegen a magyar siratók tulajdonságaitól.²⁶ (8. példa)

²⁶ A №215 kadenciái megegyeznek a kis sirató lefelé kibővült formájának kadenciáival, azonban a dallammenet és a ritmus eltérő (*la do-ti la / ti la-fa mi / mi-la-la-szo / mi szo-mi / re-re re stb.*).

8. példa (Vargyas №214)

Azt látjuk tehát, hogy a példaként felhozott obi-ugor dallamok – összhangban a finnugor népzene általános karakterével – ütempáros jellegűek, két rövid giusto motívumból és azok variációiból épülnek fel, és többnyire rész-pentaton skálákon mozognak. Ez teljesen más zenei stílust képvisel és alapvetően eltér a diatonikus skálán mozgó, két párhuzamos, elasztikus, „kötetlenül” variálódó sorokból álló magyar siratótól, melyet ráadásul konjunkt, kis motívumokra nem bontható²⁷ folytonos *parlando-rubato* dallammozgás jellemez. Ehhez még számítsuk hozzá azt is, hogy az obi-ugor dallamok műfaja nem sirató, hanem hősének.²⁸

Akarva-akaratlan le kell hát vonnunk a következtetést, hogy a fenti példák nem alkalmasak a magyar sirató finnugor rokonságának bizonyítására.

Végül röviden tekintsük meg néhány török nép siratóit.

Az *anatoliai* török siratók többsége szinte teljesen megegyezik a magyar siratók kis formáival, még szerkezeti változataiban is.²⁹ Megtaláljuk ezt a siratóformát az *anatoliai* törökök legközelebbi nyelvrokoni, az azerik siratói között is, méghozzá egy bővebb siratóstílus egyik alformájaként.³⁰ A 9. pél-

27 Bár kisebb motívumok kikövetkeztethetők a magyar siratóból is, ezek igen változékonyak, és a dallamsorok nem esnek szét motívumokra.

28 A hőséneknek és a siratónak eltérő a funkciója. A hőséneknek rövid motivikus giusto sorokból (motívumokból) állnak, melyek célja, hogy fenntartsák az érdeklődést, amikor az eposzenekes elénekli a hős kalandjait. A sirató ezzel szemben a valódi emberi primer fájdalom szabályozottabb kifejezésére ad módot.

29 A különböző török népek és a magyarok siratóinak összevetésével több könyvemben is próbálkoztam, például Sipos János, *Török népzene II*, MTA ZTI, Budapest, 1998.; Sipos János, *In the Wake of Béla Bartók in Anatolia*. European Folklore Institute, Budapest, 2000 és Sipos János, *Bartók nyomában Anatóliában*. Balassi Kiadó, Budapest, 2002. Itt említem meg, hogy a másik jellemző (négyesoros) *anatoliai* siratónak is van magyar párhuzama az régi stílusú ereszkedő dallamok között.

30 János Sipos, *Azeri Folksongs – At the Fountain-Head of the Folk-Music*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004.; Sipos János, *Az azeri népzene és kapcsolata a magyar illetve más török népek zenéjéhez*. In: *Magyarország–Azerbajdzsán: a kultúrák közeledése, az első magyar–azerbajdzsáni tudományos szimpózium előadásai*. Azerbajdzsán Budapesti Nagykövetsége, Budapest, 58–68.

dában egy anatóliai siratót látunk, melyet Bartók Béla gyűjtött 1936-ban Anatóliában.³¹

9. példa: Sirató Bartók Béla 1936-os anatóliai gyűjtéséből

Parlando

Ya - tır - mış - lar da yav - ru - mu, gu - zum, oy, oy, oy,

Si - cim gi - bi yav - rum, yav - rum da, ay, oy, oy,

Sa - rı sa - ı da gu - zum si - cim gi - bi yav - rum, oy, oy,

Ge - lin gar - daş - la - rım, yav - rum, a, oy, oy, oy,

Ağ - la - ya - lım da ba - cim gi - bi ya - rım, oy, oy,

Me - ze - rin' da yol üs - tü - ne gaz - sın - lar, oy, oy, oy,

Yol üs - tü - ne gaz - sın - lar yav - rum, oy, oy, oy,

31 Béla Bartók, *Turkish Folk Music from Asia Minor*, edited by Benjamin Suchoff, Princeton, 1976.

Felhívom a figyelmet arra, hogy az anatóliai török siratót köthetjük a fent említett ősi európai zenei réteghez is, ugyanis Anatólia nem más, mint a régi Bizánc, melynek népességét az 1071-es manzikerti győzelmük után a területet fokozatosan meghódító törökök nem irtották ki, hanem a sok évszázados együttélés során fokozatosan beolvasztották. Az alapnépesség nyelvében el-törökösödött, de kultúrájából sok mindent megőrzött, sőt átadott a hódítóknak, mint bizonyítják pl. az Égei-tenger környéki török táncok görög párhuzamai is.

A finnugor népekhez hasonlóan a török népek is összetett folyamat során alakultak ki és alakulnak tovább ma is, így nem csoda, hogy sok török nép siratója igen eltérő. Mégis, a kirgizeknél is ilyen a két legjellegzetesebb siratóforma egyike (10a példa), és a kaukázusi török nyelvű karacsájoknál is bőven találunk hasonló dallamokat, noha nem sirató műfajban – legalábbis sirató ott már nem lelhető fel (10b példa).³²

10. példa: Török népek siratóiból a) Kirgiz sirató Sipos János 2004-es kirgiz gyűjtéséből, b) Karacsáj „Erirej” epikus ének Sipos János törökországi karacsájok közötti 2005-ös gyűjtéséből

a)

b)

32 Sipos János, *Vannak-e közös rétegek a karacsáj-balkár és a magyar népzeneben?* In: *Orientalista Nap 2001*. Budapest, 2002, 117–131.

Úgy tűnik tehát, hogy a honfoglalás előtti fontosabb magyar népzenei rétegeknek nincs meggyőző párhuzama finnugor népek zenéiben, míg a török és mongol népek között annál több kutatnivalónk van.³³

Felhasznált irodalom

- *** *A Magyar Népzene Tára*, VIII/A–B, *Népdaltípusok* 3. Sajtó alá rendezte Vargyas Lajos, Balassi Kiadó, Budapest, 1992.
- Bartók Béla, *A magyar népdal*. In: *Bartók Összegyűjtött írásai*, Budapest, 1924, 101–250.
- Bartók Béla, *Turkish Folk Music from Asia Minor* (edited by Benjamin Suchoff). Princeton, 1976.
- C. Nagy Béla, *Adatok a magyar népdal kialakulásához*. In: *Zenetudományi tanulmányok* VII. Budapest, 1959, 605–688.
- C. Nagy Béla, *Mongol népdalok*, *Énekszó* 14. (76). Budapest, 1947, 80–81.
- Dobszay László, Szendrei Janka, *A Magyar népdaltípusok katalógusa I–II*. MTA ZTI, Budapest, 1988.
- Dobszay László, *A siratóstílus dallamköre zenetörténetünkben és népzeneinkben*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983.
- Kodály Zoltán, *A magyar népzene*. Editio Musica, Budapest, 1937.; a hivatkozások a 7. kiadás szerint, átnézte és bővítette Vargyas Lajos, Budapest, 1976.
- Sipos János, *Az azeri népzene és kapcsolata a magyar, illetve más török népek zenéihez*. In: *Magyarország–Azerbajdzsán: a kultúrák közeledése, az első magyar–azerbajdzsáni tudományos szimpózium előadásai*. Azerbajdzsán Nagykövetség, Budapest, 2007, 58–68.
- Sipos János, *Azeri Folksongs – At the Fountain-Head of the Folk-Music*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004.

33 Gondolhatnánk, hogy a kis ambitusú dallamok részletesebb vizsgálata egy nemzetek feletti eurázsiai összehasonlító kutatás keretén belül hozhat tanulságokat a finnugor népek egymás közötti, illetve a magyarokkal való esetleges zenei kapcsolatainak feltárásában is. Ez azonban már az indulásnál sem kecsegtet biztos eredményekkel, mert ilyen dallamok sok népnél egymástól függetlenül is kialakulhattak, és ki is alakultak, ezért speciálisan a magyar–finnugor zenei érintkezésre nézve igen kicsi a bizonyító erejük. Itt említem meg azt is, hogy Szomjas-Schiffert György mondatdallamokon alapuló elképzeléseit sem fogadhatjuk el, mert eltérő mondatdallamú népeknek (pl. magyarok és anatóliai törökök) is vannak hasonló zenei rétegeik, másrészt egy adott nép zenéjében is igen eltérő lejtésű dallamok találhatók meg. Ráadásul az „emelkedő sorra ereszkedő sor válaszol” forma igen sok népnél megtalálható.

- Sipos János, *Bartók nyomában Anatóliában*. Balassi Kiadó, Budapest, 2002.
- Sipos János, *Egy most felfedezett belső-mongóliai kvintváltó stílus és magyar vonatkozásai*. In: *Ethnographia*, 2001, 1–78.
- Sipos János, *In the Wake of Béla Bartók in Anatolia*. European Folklore Institute, Budapest, 2000.
- Sipos János, *Török népzene II*. MTA ZTI, Budapest, 1995.
- Sipos János, *Vannak-e közös rétegek a karacsáj-balkár és a magyar népzeneben*. In: *Orientalista Nap 2001*. Budapest, 2002.
- Szabolcsi Bence, *Osztják hősdalok – magyar siratók melódiái*. In: *Ethnographia* XLIV, Budapest, 1933, 71–75.
- Väisänen, Armas Otto, *Vogulische und ostjakische Melodien*, MSFOu LXXII, Helsinki, 1937.
- Vargyas Lajos, *A magyar zene őstörténete I–II*. In: *Ethnographia* XCI., Budapest, 1980, I. 1–34., II. 192–236.
- Vargyas Lajos, *A magyarság népzeneje*. 2. javított kiadás, Planétás Kiadó, Budapest, 2002.
- Vikár László, *A volga-kámai finnugorok és törökök dallamai*. MTA ZTI, Budapest, 1993.

Ajánlott könyvészet

- Bartók Béla, *Hungarian Folk Music*. London, Oxford University Press, 1931.
- Bartók Béla, *Magyar népdalok. Egyetemes gyűjtemény*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991.
- Domokos Pál Péter, Rajeczky Benjamin, *Csángó népzene*. Editio Musica, Budapest, 1956.
- Futaky István, *Nyelvtörténeti vizsgálatok a kárpát-medencei avar–magyar kapcsolatok kérdéséhez*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2001.
- Juhász Zoltán, Sipos János, *A Comparative Analysis of Eurasian Folksong Corpora, Using Self Organising Maps*. In: *Journal of Interdisciplinary Music Studies*, 2009.
- Ligeti Lajos, *A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás előtt és az Árpád-korban*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986.
- Rajeczky Benjamin, Gregorián, *népének, népdal*. In: *Magyar zenetörténeti tanulmányok II*. Budapest, 1969.
- Saygun, Ahmet Adnan, *Béla Bartók's Folk Music Research in Turkey*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976.
- Sipos János, *Bartók anatóliai gyűjtésének egy siratója és annak zenei háttere*. In: *Magyar Zene*, Budapest, 2007.

- Sipos János, *Kazakh Folksongs from the Two Ends of the Steppe*. Akadémia Kiadó, Budapest, 2001.
- Sipos János, *Report on My Expedition in the Caucasus*. In: *Néptörténet-Nyelvtörténet, A 70 éves Róna-Tas András köszöntése* (szerk. Károly László és Kincses Nagy Éva), Szeged, 2001.
- Sipos János, *Similar musical structure in Turkish, Mongolian, Tungus and Hungarian folk music*. In: *Historical and Linguistic Interaction Between Inner-Asia and Europe*. Szeged, 1997.
- Sipos János, *Török népzene I*. MTA ZTI, Budapest, 1994.
- Sipos János, *Újabb adatok a kvintváltás eurázsiai elterjedtségéhez*. In: *Néprajzi Látóhatár*, VII. évf. 1–2 szám, Miskolc, 1998.
- Szabolcsi Bence, *Eastern Relations of Early Hungarian Folk Music*. In: *Journal of the Royal Asiatic Society*. 1935.
- Szabolcsi Bence, *Népvándorláskori elemek a magyar népzeneben*. In: *Ethnographia* XLV. Budapest, 1934.
- Szomjas-Schiffert György, *A finnugor zene vitája I–II*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976.
- Szomjas-Schiffert György, *Die finnisch-ugrische Abstammung der ungarischen Regös-Gesänge und der Kalewala-Melodien*. In: *Music des Ostens*. 1963.
- Tervonen, V., *Heimotyösta Unkarissa talvikautena 1942–43*. Heimokansa, 1943.
- Vargyas Lajos, *Folk Music of the Hungarians*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005.
- Vikár László, Bereczki Gábor, *Cheremiss Folksong*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971.
- Vikár László, Bereczki Gábor, *Chuvash Folksongs*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.
- Vikár László, Bereczki Gábor, *Tatar Folksongs*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1999.

Kivonat

A népzene kutatás során felmerül a kérdés: hogyan függ össze a nyelv és a kultúra? Vagy még specifikusabban: hogyan függ össze a nyelv és a népzene? Azonos nyelvcsaládba tartozó népek kultúrája és ezen belül zenéje rokonítható-e? Mielőtt igennel felelnénk, gondoljunk csak az indoeurópai nyelvcsaládba tartozó norvégokra és a kurdokra – vajon köztük is szoros genetikai, kulturális vagy éppen zenei kapcsolatot feltételeznénk?

A kérdés különösen érdekes a magyarok számára, hiszen nyelvünk a finnugor nyelvcsaládba tartozik, míg népzeneink legfontosabb rétegei az északi törökség és a mongolok zenéjével mutattak rokonságot. A felvetett kérdéssel szorosan összefügg

annak a vizsgálata is, hogy vannak-e biztosan finnugor, illetve biztosan törökös rétegek a magyar népzeneben?

A kérdések továbbgondolásához felidézem neves népzene kutatóink mostanában ritkán idézett és időnként félreértett véleményét, és felhasználom 24 éve folyó ázsiai kutatásom tapasztalatait is.

Abstract

Do the language and the folk-music of a people hang together? Do the culture and inside the culture the folk-music of people belonging to the same phylum is necessary akin? Before saying yes, as an example let us think the Norwegians and the Kurds both speaking Indo-European languages. Do we suppose them to be in genetic, cultural or musical relation?

These questions are especially interesting in the case of the Hungarians, because at the time of the land-taking our language was Ugrian (with some Ugrian-Turkish speaking population), while the most important layers of our folk-music shows it is related to the folk music of Northern-Turkic and Mongolian people. All these have lots to do with another problem: are there layers in the old Hungarian folk-music which are definitely of Turkic or of (Finno)-Ugrian origin?

To think over these questions I recall the opinion of our most prominent scholars and also use the lessons of my Asian researches in the last twenty-four years.